

Михаило ШЋЕПАНОВИЋ /Београд/

НЕКИ ВИДОВИ КОНКУРЕНЦИЈЕ ЈЕЗИЧКИХ СРЕДСТАВА У ТОПОНИМИЈИ ДРОБЊАКА *

1. Праћење слободног избора варијаната, а затим систематизација стања факултативности на одређеној равни језика – намећу питање пописа језичких средстава за ту сврху, нарочито оних фреквентнијих, чешће коришћених. Балијево схватање, старо пола вијека (1955: 57–), да слобода избора постоји само на први поглед, те да не постоје двије узајамно замјенљиве варијанте у апсолутном смислу, у ономастичкој номинацији има, односно добија своју још јаснију потврду. Због тога гледано са позиција дијахроније, слобода избора не постоји ако се прецизно аналитички сагледају све глобалне промјене у структури онима од индоевропског стања¹ наовамо.

Уосталом, у лингвистици је одавно постављено питање у каквом је односу слободан избор варијаната,² од чега и зависи стање факултативности, што саму конкуренцију језичких средстава ставља у домен говорне норме, у нашем примјеру у одраз идентификован изговорним ликом онима.

1. 1. То нам намеће потребу да прецизирамо оперативност термина *конкуренција језичких средстава* у овом раду. Уочљиво је да термин

* Израду овог рада финансирало је Министарство за науку, технологије и развој Републике Србије у оквиру пројекта 1748 *Терминолошка стандардизација лингвистичког описе савременог српског језика*.

¹ „В случаях, когда вариации ономастического типа оказываются связанными со стилистическими эмоциональными или ономастическими коннотациями, выделение отдельного форманта — показателя основы (детерминатива) не происходит. Таковы, например, варианты индоевропейского названия козы” (Г. С. Клычков 1989: 158–159).

² *Восточное языкознание. Факультативность*, Наука, Москва, 1982. Према: Л. Лашкова (2000: 51–57).

„конкуренција” није до сада ни забиљежен у познатијим речницима лингвистичких назива,³ иако се деценијама јавља у српској граматичкој литератури, прије свега, као „радни термин”. Увидом у ову литературу да се закључити да се термин *конкуренција* обично појављује у оним радовима и дијеловима радова у којима се расправља о „синонимима”, „дублетима”, „варијантама”, „паралелизмима”, „еквивалентима”, и сл. Једном ријечју, термин се појављује онда када се расправља о алтернативној употреби језичких јединица на разним нивоима језичког система.⁴

1. 2. У овом раду термин „конкуренција” ће се користити операционално, и под њим, како је на другом мјесту речено (Шћепановић 2000: 249-), подразумејемо „функционално-семантичку (релативну) алтернативност, еквивалентност номината, и форму њихове природе условљену датим избором у процесу ономастичке номинације”. Другим ријечима, како то теоријски разрађује Маројевић (2000: 43), конкуренцију језичких средстава не треба сматрати изолованом језичком појавом већ у тијесној вези са промјенама у врстама ријечи, морфолошким категоријама, језичким нивоима као и у вези са фонетским промјенама.

1. 3. Ми сагледавамо конкуренцију језичких средстава у народним (дробњачким) говорима, гдје, како смо напоменули, на примјеру морфолошке структуре онима указујемо на улогу динамике језичког развоја у формирању овог лексичког слоја. То, у доцнијој анализи, поткрепљујемо историјским резултатима дјеловања ове језичке појаве, добијеним аналитичким увидом у реконструкцију ранијих стања и процеса, наталожене и очуване у дробњачком топономастикону.⁵

2. Да би се то и показало, узимају се формално блиске ономастичке јединице на микроплану (Дробњак) и, по потреби, упоређивањем провјеравају и на макроплану (цјелина српског/штокавског говорног подручја). Ослањајући се на овакав методолошки приступ, узети су типски ликови топонима и њиховим компарирањем указано на начин праћења одређених видова конкуренције језичких средстава. Показало се да је она („конкуренција”), само на први поглед, препознатљива у погледу: а) граматичког рода и броја, б) суфиксалног оформљења, в) ономастичке хомонимије, г) типова именовања и сл.

³ То су познати и најчешће коришћени речници: D. Kristal (1988), R. Simeon (1969), *Kembrička enciklopedija jezika* (1996), затим О. С. Ахманова (1966), *Лингвистический энциклопедический словарь* (1990).

⁴ Тако се термин „конкуренција” јавља у домену творбе ријечи, семантичко-синтаксичким анализама (Ковачевић 1998, 36–) као и у радовима који третирају стилистичку проблематику (Ковачевић 1995: 147–). Шире о овеоме видјети и у раду Б. Ћорића у овом зборнику.

⁵ Грађу за овај рад узимамо из сопствених забиљешки коришћених за израду докторске дисертације *Говор и микројойонимија Дробњака* (рукопис).

2. 1. Бројни су дробњачки микротопоними који могу илустровати конкуренцију у погледу г р а м а т и ч к о г р о д а и б р о ј а, а они су и формално препознатљиви по патронимичким суфикасалним завршетком на *-ић(и)*, и у којима се огледају различити граматички процеси, мада најчешће, преко суфиксације, сингуларизација плуралских ликова. Тако ће се микротопоним *Гџће Амовића* последице десемантизације облички трансформисати у лик *Гџћамовићи* (Мо).⁶ Топоними на *-ићи*, који чувају сјећање на некадашње породичне задруге, карактеристичне за динарске предјеле, фреквентни су и на нашем ареалу, као нпр.: *Вучинић/и/* (Ми), *Добријевићи* (ДБ), *Ђераковићи* (По), *Милојевићи* (Пе), *Милошевићи* (ојконим) и сл. У овом случају су патроними и секундарна презимена преузели функцију топонима у директној ономастичкој номинацији. У овом типу онима процес трансонимизације није оставио диференцијалног трага на формалном лику онима – ни на фонетској, ни на акценатској равни.

2. 1. 1. Код топонима типа: *Миљановић њољана* (ГБ), *Ђорловић њољана* (ДБ), *Петрушић џлавица* (ГБ), *Раиковић лијеска* (ГБ), *Раиковић њорина* (ГБ), *Лазовић бор* (Пе) и сл. дошло је до губљења деклинације и за први дио топонима као *indeclinabile* усталио се номинатив. Овај тип топонима чува старије стање ономастичке номинације,⁷ што потврђују и етноисторијски подаци.⁸ Реконструкција овог типа топонима у првом дијелу показује да они могу чувати много старије стање, чак из времена посесивног суфикса *-ь*. Дакле, облик *Раиковић* (=Раиковићев) није ништа друго до окамењени придјевски лик хомониман патрониму *Раиковић*. Када се промијенило језичко осјећање, што се ових посесива тиче, онда је први дио топонима изгубио деклинацију и као *индецилинабиле* уопштио номинатив.

2. 1. 1. 2. Елипсом управне именице (*њољана*, *лијеска*, *њорина*, *бор* и сл.) долазило је и до губљења овог типа придјева, па је овај тип топонима сасвим прешао у категорију именица, што илуструју данашњи топоними *Вучинић/и/* (Ми), *Лјалић* (Дуб) и сл. Даље, према облику генитива **(код) Лазовића бора*, облик на *-а* се уопштио за све падеже па га је језичко осјећање прихватило као облик посесивног генитива именице. То је, касније, отворило могућност типског настанка новијих топонима — што нас овом приликом не интересује.

⁶ Разрјешење скраћеница ареала за убикацију топонима дато је у попису извора и литературе, на крају овог рада.

⁷ О општесловенској природи и развојном контексту овог типа онима шире у Маројевић (1982).

⁸ И у етнографским радовима с почетка прошлог вијека помињу се ови топоними, мада се не прецизира њихово презименско постање, што нам отвара могућност да их посматрамо као патрониме у топономастичкој функцији (Видјети: С. Томић 1902; Лубурић: 1930; Н. Томић 1980).

Наше интересовање, ослањањем на реконструкцију творбено–семантичких процеса на контурама топонима, открива и трагове конкуренције граматичког рода у начинима онимизације, што илуструје и данашње стање, које скоро провидно показује: masculinum сингулара — *Гдића лаз* (Ко), *Зажовића мрљмбр* (Гр), *Лазовић ббр* (Пе)...; femininum сингулара — *Глођаића њојкуињица* (ДБ), *Рашковић њдрина* (ГБ), *Јоцовића зидина* (Ду)...; neutrum сингулара — *Каровића зувно* (ДБ), *Кресојевића зрбље* (ГБ), *Пујовића брдо* (Мљ) ...

На ширем (макро)плану српска топонимија показује да „губљењем из живе употребе придевских образовања на некадашњи суфикс *-ь < -os* долази и до промена и у топонимима јер их језичко осећање на нови начин аинтерпретира. а) облици neutrum-а замењују се облицима masculinum-а; б) облици сингулара замењују се облицима плурала; в) шири се употреба посесивног генитива „ (Маројевић 1982: 105) – што адекватно илуструје трагове конкуренције језичких средстава⁹ у ономастичкој номинацији код ове класе дробњачких онима.

2. 2. У веома разуђеној географској номенклатури Дробњака¹⁰ могло је доћи до аналошких уопштавања суфиксалних типова,¹¹ а с друге стране предвидиво је и диференцирање од упрошћене парадигме што, на неки начин, осликава „борбу” суфикса и њихову „конкуренцију” на контурама топонима. То илуструје и варијантност фреквентних топонимских ликова у низу апелатив – оним: *зрб* – *Граби* – *Грабље*; *лаз* – *Лаз* – *Лаз* (*Пдд од лаз*); *дбруч* – *дбручи* – *дбручеви*; *идд* – *Пода* – *Подови* и сл.

2. 2. 1. Судбина адјектива у топонимији Дробњака да се приказати на примјеру дробњачких ојконима *Бијелџ*, *Дубрџовско*, као и у ускачком ојкониму *Малинско*. Код првог ојконима сачувана је придјевска парадигма *Бијелџ*, *-џ*, *-џ* што потврђује и фонетска реализација преко очуване постаценатске дужине. *Бијелџ*, као ојконим и хидроним, по структури је топоелипса, по поријеклу, према мојој хипотези, од **Бијелџ црква*,¹² па је губљењем управне именице могла очувати и своју придјевску одређеност, јер јој је суфиксална диференцијација омогућила ’одгањање’ суп-

⁹ Топоними с граматичким наставком *-а* (типа дробњачких: *Врша*, *Гаја*, *Пода*, *Лаз*, *Осоја*, *Пуша*) у којима је извршена плурализација њихових ранијих дуалских форми у вријеме када се дуал губи из живе употребе, на нивоу ономастичке реконструкције су разријешени (В.: Маројевић 1981; 1982а и 1991).

¹⁰ О богатству географских апелатива на овом простору види и у Вујичић (1982), Остојић (1992) и тамо коришћеној литератури

¹¹ О варијантама афиксално-творбених ликова у топонимији дурмиторског краја илустративно информисе Остојић 1992: 122–131.

¹² Хипотезу о постанку дробњачких ојконимџ *Бијелџ* и *Прџвиш* изнио сам на Четвртм лингвистичком скупу „Бошковићеви дани”, у Подгорици, 9. октобра 1998. године. Хипотезу је у својој дискусији подржао академик О. Н. Трубачев.

Очито је да је временски лук од губљења старих посесивних суфикса преширок за језичко памћење савремених корисника. Мислимо да овај проблем може илустровати дробњачки микротопоним *Радоманче* < *Радоман њоље* < *Радомањ њоље*.¹⁴

3. Као што смо показали одраз конкуренције језичких средстава може се илустративно приказати на морфонолошким контурама дробњачких топонима. То посредно показује да дробњачки топономастикон чува слику старосрпског творбено–семантичког стања, као изузетно виталан 'свједок' историјских процеса који су пратили развитак српског језика и његовог лексичког фонда.

СКРАЋЕНИЦЕ АРЕАЛА

(ГБ) – *Гѡрња Бѡјелѡ*

(Гр) – *Грѡбовица*

(Гра) – *Грѡдац*

(ДБ) – *Дѡња Бѡјелѡ*

(Ду) – *Дуѡжи*

(Дуб) – *Дуѡбрѡвско*

(Ко) – *Кѡмѡрница*

(Ми) – *Миѡшевићи*

(Мљ) – *Мљѡићак*

(Мо) – *Мѡкрѡ*

(Пе) – *Пеѡићница*

(По) – *Поѡићење*

(Пр) – *Прѡвиш*

¹⁴ Да се у овом микротопониму изгубило раније посесивно значење показује његово ново преосмишљавање накнадном суфиксацијом *Радоман* + *че*, што потврђују и ријечи информатора. „раван лединак ко длан, назван тако из милоште” (Ду).

ЛИТЕРАТУРА

- Бали 1955: Балли, Ш., *Общая лингвистика и вопросы французского языка*, Москва.
- Вујић 1982: Вујић, Д., *Prilog poznavanju toponomastičke i druge leksike u durmitorskom kraju*, у: Лексикологија и лексикографија. Зборник реферата, Београд – Нови Сад 1982, 37-43.
- Клычков 1989: Клычков, Г. С., *Теория верификации в сравнительно-историческом языкознании*, у зб.: Теория и методология языкознания. Методы исследования языка, Москва, 93-190.
- Ковачевић 1995: Ковачевић, М., *Стилистика и драматика стилистских фигура*, Унирекс, Никшић.
- Ковачевић 1998: Ковачевић, М., *Синтакса сложене реченице у српском језику*, Рашка школа, Београд.
- Лашкова 2000: Лашкова, Л., *Конкуренција језичких средстава у српској и бугарској реченици*, Научни састанак слависта у Вукове дане 29/1, 51–64.
- Лубурић 1930: Лубурић, А., *Дробњац. Племя у Херцеговини. Порекло, прошлости и етничка улога у нашем народу*, Београд.
- Маројевић 1981: Маројевић, Р., *Посијанак топонима Кута (Уз ишћање о траговима дуала словенској топонимији)*, Ономатолошки ИИ, Београд, 153–154.
- Маројевић 1982: Прасловенска адијектива *possessiva* типа *Tvorimiričъ* (од патронима типа *Tvorimiričъ*) њихова судбина и трагови у словенским језицима, Јужнословенски филолог XXXVIII, Београд, 89–109.
- Маројевић 1982а: Маројевић, Р., *Посијанак топонима Рудежа и Рубежа (Још два прилога ишћању о траговима дуала у словенској топонимији)*, Ономатолошки прилози III, Београд, 151–154.
- Маројевић 1991: Маројевић, Р., *Из ономасијике Дробњака* (Петњица, Пошћење, Пута), Дурмиторски зборник: На извору Вукова језика 1, Титоград, 59–60.
- Маројевић 1997: Маројевић, Р., *Присвојни придеви (possessiva) у старославенском језику*, Српски језик III/1–2, Београд, 153–183.
- Маројевић 2000: Маројевић, Р., *Конкуренција језичких средстава и динамика језичког развоја*, Научни састанак слависта у Вукове дане 29/1, Београд, 43–50.
- Остојић 1992: Остојић, Б., *О неким творбеним ишћовима у ономасијици дурмиторског краја*, у књ.: *Из црногорске лексикографије и лексикологије*, Никшић, 122-131.
- Томић 1980: Томић, Н., *Племя Дробњак*, Темерин, Калифорнија.
- Томић 1902: Томић, С., *Дробњак. Антропоеографска ишћивања*, Српски етнографски зборник 4, Београд.
- Шћепановић 1997: Шћепановић, М., *Несајласност драматичког и лексикографског сћајуса једног ишћа ојконима*, Научни састанак слависта у Вукове дане 26/2, Београд, 298-398.
- Шћепановић 1998: *Категоризација врста ријечи у ономасијичкој номинацији*, Научни састанак слависта у Вукове дане 27/2, Београд, 289-297.
- Шћепановић 2000: Шћепановић, М., *Одраз конкуренције језичких средстава у српској топонимији*, Научни састанак слависта у Вукове дане, 29/1, Београд, 249-256.

Михаило ШЧЕПАНОВИЧ

НЕКОТОРЫЕ ВИДЫ КОНКУРЕНЦИИ ЯЗЫКОВЫХ СРЕДСТВ
У ТОПОНИМИИ ДРОБНЯКА

Резюме

В настоящей работе, после вступительного теоретического обоснования вопроса о научном подходе и методе, выделяются основные типы топонимов, иллюстрирующие отражение конкуренции языковых средств и в данной области сербской лексики. Все релевантные грамматические категории иллюстрируются адекватными примерами из дробнячкогo топонимастикона.